

Marli Huijjer

De macht van de verpleegkundige

Meneer Geubels heeft longkanker met uitzaaiingen. Een paar keer per dag smeekt hij artsen en verplegers een einde aan zijn leven te maken. De artsen vinden zijn fysieke lijden niet ondraaglijk. Wel krijgt hij een infuus met morfine om zijn leed te verzachten. De volgende dagen gaat de man sterk achteruit. Door de morfine raakt hij in een roes waarin hij zijn vraag om euthanasie niet langer kan verwoorden. De artsen menen daarom dat er ook nu geen sprake kan zijn van euthanasie. De verpleegkundigen zijn het hiermee niet eens. In hun ogen heeft meneer Geubels duidelijk aangegeven euthanasie te willen. Het leed dat hij nu moet ervaren, zou hij zeker niet gewild hebben. Tijdens een weekenddienst lukt het hen om de dienstdoende arts zover te krijgen dat hij een extra dosis morfine spuit. Enkele uren later overlijdt meneer Geubels.

Eindeloze hoeveelheden koffie

In de medisch-ethische literatuur worden soortgelijke gevalsbeschrijvingen vrijwel altijd geanalyseerd vanuit het gezichtspunt van de arts of de patiënt. Principes als *weldoen* en *autonomie* zijn daarbij richtinggevend. Ook in de medisch-juridische literatuur komen vooral de rechten en plichten van artsen en patiënten aan de orde. Verpleegkundigen zijn de grote afwezigen als het over levensbeëindiging gaat. Het lijkt of zij niet of nauwelijks een rol spelen in de beslissingen die genomen worden in de laatste levensfase van patiënten. Natuurlijk is dit slechts schijn, zoals uit de bovenstaande geschiedenis moge blijken.

De verpleegkundigen weten in het geval van de heer Geubels de situatie zo naar hun hand te zetten dat zijn leven wordt beëindigd - overigens zonder dat iemand behalve zij en de uitvoerend arts dat weet. Kan het zijn dat verpleegkundigen een veel grotere invloed hebben op

beslissingen rond het levenseinde dan we ook maar in de verste verte vermoeden?

Een tipje van de sluier die hangt over het functioneren van verpleegkundigen in stervenssituaties wordt opgelicht door de jurist en cultureel-anthropoloog Anne-Mei The. In haar onlangs gepubliceerde boek *'Vanavond om 8 uur...'*. *Verpleegkundige dilemma's bij euthanasie en andere beslissingen rond het levenseinde* doet zij verslag van haar verblijf op de longafdeling van een algemeen ziekenhuis. Gehuld in de witte jas van de verpleegkundige helpt ze gedurende twee jaar de verpleegkundigen bij het verschonen van de bedden, wassen van patiënten en omspoelen van po's. En natuurlijk drinkt ze eindeloze hoeveelheden koffie met hen. Ondertussen voert ze gesprekken over de rol en positie van de verpleging bij euthanasie en andere beslissingen rond het levenseinde. Daarnaast wordt ze bij de verpleegkundigen thuis uitgenodigd om verder te praten over sterfgevallen waarbij zij betrokken zijn geweest. Deze werkwijze, die participerende observatie wordt genoemd, stelt haar in staat om vijftig stervenssituaties van dichtbij mee te maken. In haar boek worden tien van deze situaties uitvoerig beschreven. Centraal daarbij staat het perspectief van de verpleging: hoe kijken zij aan tegen de stervenssituaties? Hoe ervaren zij deze? Welke emoties roepen ze bij hen op?

'Vrouwelijke' waarden

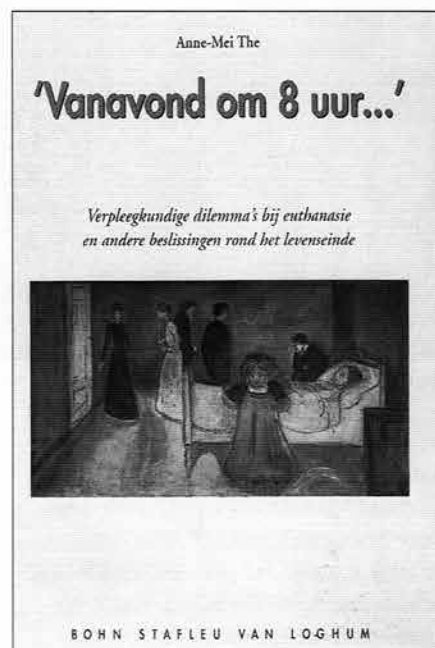
De werkwijze van The sluit aan bij de kritiek van feministische wetenschappers (Tronto, Sevenhuijsen) op de standaardopvatting van medische ethiek. Zij vinden dat medische ethiek niet alleen het opstellen van regels en richtlijnen moet beogen. Er moet veel meer aandacht zijn voor de wijze waarop betrokkenen tot een besluit komen. Welke morele afwegingen hebben zij? Welke gevoelens,

Anne-Mei The, *'Vanavond om 8 uur...'*.

Verpleegkundige dilemma's bij euthanasie en andere beslissingen rond het levenseinde.

Houten/Diegem:

Bohn Stafleu Van Loghem, 1997.

ervaringen en inzichten zijn van invloed op deze afweging? 'Vrouwelijke' waarden als aandacht, zorg, verantwoordelijkheid en betrokkenheid komen daarmee beter uit de verf, aldus deze wetenschappers.

Opvallend is dat dergelijke 'vrouwelijke' waarden ook aan verpleegkundigen worden toegeschreven. The spreekt bijvoorbeeld over het 'andere' contact dat de verpleging met patiënten heeft: de betrokkenheid bij patiënten is vaak groter dan die van artsen omdat verpleegkundigen letterlijk en figuurlijk dichter bij patiënten staan. Zij zien hun lijden, kwetsbaarheid en emoties, praten met hen tijdens het wassen of aankleden en zij dragen de dagelijkse zorg voor hen op moeilijke en minder moeilijke momenten. Zorg, aandacht en betrokkenheid behoren tot het takenpakket van de verpleegkundige.

Weigering

In de gevalsbeschrijvingen van The valt de tegenstelling tussen de zogenaamde

'regel-ethiek' en 'zorg-ethiek' samen met de tegenstelling 'medici' en 'verpleegkundigen'. De artsen richten hun aandacht vooral op het voldoen aan de richtlijnen voor euthanasie, zoals die zijn vastgelegd in de Wet op de Lijkbezorging. De twee belangrijkste voorwaarden zijn: 'een in alle vrijheid, zeer nadrukkelijk, weloverwogen verzoek van de patiënt' en 'een duurzaam lijden dat door de patiënt als ondraaglijk en uitzichtloos wordt ervaren'.

In het verhaal over de heer Geubels zijn deze twee voorwaarden de basis voor het medische handelen: de eerste keer is er volgens de artsen geen sprake van een ondraaglijk lijden. De tweede keer niet van een nadrukkelijk verzoek. De artsen kunnen zich na deze constatering terugtrekken: meneer Geubels wordt bij de Grote Visite eenvoudigweg overgeslagen. Voor de verpleging is dat niet mogelijk. Zij worden, of ze willen of niet, geconfronteerd met patiënten die zichtbaar lijden. Op de meest onverwachte momenten spreken familieleden hen aan om te zeggen dat hun vader dit nooit zou hebben gewild. Tijdens de dagelijkse zorg zeggen patiënten dingen die niet gelden als een euthanasieverzoek, maar die de verpleging wel ervaart als een uitdrukkelijke wens om het leven te beëindigen. De geringe afstand tussen hen en de patiënt maakt dat verpleegkundigen inzichten, belevingen en emoties hebben die geheel verschillend kunnen zijn van die van artsen.

Zo is in het geval van de heer Geubels het toedienen van morfine door de artsen bedoeld om zijn lijden te verzachten. De verpleging merkt echter al snel dat meneer Geubels denkt dat er gehoor wordt gegeven aan zijn euthanasiewens. Zij zien hoe opgelucht hij is en hoe teleurgesteld wanneer blijkt dat hij niet overlijdt. Wanneer ze hem op een dag kruipend in zijn blootje op de gang vinden, interpreteren ze dat als een poging om uit het ziekenhuis weg te komen. Ook zijn weigering om medicijnen te nemen, vatten ze op als een nadrukkelijke wens om te sterven. Machteloos zien ze toe hoe hij aftakelt: 'Het was werkelijk niet om aan te zien.' Ze laten het er niet bij zitten.

Machtsmiddelen

De betrokkenheid bij 'hun' patiënten maakt dat verpleegkundigen zich niet zonder meer bij de beslissingen van de artsen neerleggen. Om te bereiken dat

gedaan wordt wat in hun ogen het beste voor de patiënt is, weten zij op een eigen manier macht uit te oefenen: zij maken gebruik van de relaties die ze met diverse artsen hebben, ze geven vragen van patiënten of familieleden door op een manier die past bij het vocabulaire van de arts, of ze schilderen het lijden van de patiënt zodanig af dat ook de arts ervan overtuigd raakt dat er 'iets moet gebeuren'. Dezelfde mechanismen kunnen ook in werking worden gesteld om een actieve levensbeëindiging tegen te houden.

Door de verhalende stijl die The heeft gebruikt, komen de diverse machtsmiddelen van de verpleging onverbiddelijk aan het licht. De schrijfster koppelt aan de beschrijvingen geen ethische analyses of oordelen. Dat maakt het boek erg aangenaam om te lezen. Eigenlijk zou dit boek op elke afdeling waar levensbeëindigend wordt gehandeld besproken moe-

ten worden. Een grotere openheid en duidelijkheid over beslissingen rond het levenseinde zou voor artsen, verpleging en patiënten het leven een stuk makkelijker maken.

Marli Huijer is verbonden aan de Vakgroep Filosofie en Medische Ethiek van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Literatuur

- Selma Sevenhuijsen, *Oordelen met zorg. Feministische beschouwingen over recht, moraal en politiek*, Boom, Amsterdam/Mepel: 1996.
- Joan Tronto, *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethics of Care*, Routledge, New York: 1993.
- Marie-Josée Smits, *Vrouwen, verpleegkundigen en ethiek, Lady Z*, 1992.
- Meldingsprocedure euthanasie, Staatsblad 1993 (688).

CONFERENTIE 25 JAAR VROUWENGEZONDHEID

Denken over en werken aan
een toekomstscenario Vrouwengezondheidszorg
en Vrouwenhulpverlening

Door beleidsmakers en hulpverleners in de gezondheidszorg,
consumenten- en patiëntenorganisaties, vrouwenorganisaties,
zorgverzekeraars, politici en bestuurders.

Programma:

- Inleidingen door mw. dr. E. Borst-Eilers, minister van VWS en mw. dr. Alkeline van Lenning, docent Vrouwenstudies/lid De Harde Kern.
- Rondetafelgesprek met 6 vertegenwoordigers uit de praktijk: 'De klant is een vrouw: over klantgerichte zorg in de toekomst'
- In de middag: zeven workshops/lezingen die leiden tot bouwstenen voor een toekomstscenario

Dagvoorzitter: mw. drs. Dorine Bauduin, filosofe

Woensdag 8 oktober 1997, De Eenhoorn, Amersfoort
10.00 - 18.00 uur, prijs fl. 225.- incl.catering/verslagboek

Informatie: TransAct 030 2304 006 of Jubileumconferentie Postbus 61,
3500 AB Utrecht.

Deelnemende instellingen: Aletta, Federatie Opvang, Federatie Vrouwenzelfhulp, Landelijk Platform VHV Semi- en Intramurale GGZ, Landelijk Platform VHV in de Verslavingszorg, Landelijke Stichting lesbische hulpverlening intramurale psychiatrie, SAD Schorerstichting, TransAct, Vereniging Feministische Hulpverlening